

 <p>Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ</p>	<p>Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті</p>	<p>Пәннің оқу-әдістемелік кешені</p>	<p>Басылым: бесінші</p>
--	---	--------------------------------------	-----------------------------

Тақырыбы: Терминжасамның аналитикалық тәсілі

Мақсаты: Тілдің терминжасам жүйесінің аналитикалық тәсілін, яғни терминжасамның аналитикалық тәсілі деп екі я онан да көп сөзден бір терминнің жасалуы амалын түсіндіру.

Дәріс жоспары:

1. Жалпылағыш қос сөз, жалқылағыш қос сөз
2. Біріккен сөздер
3. Тіркесті терминдер

Дәріс мәтіні (тезис)

Тілдің терминжасам жүйесінің аналитикалық тәсілін барлық термин мамандары таныған. Бұл – орыс тіл білімі, қазақ тіл білімінің термин мамандарының бәріне ортақ пікір. Мәселен, А.В.Суперанская аналитикалық тәсілді сөз тіркесі деп атап, жақшада (синтаксистік тәсіл) деп беріп, оған мынадай түсінік, сипаттама берген: «Термины-словосочетания по количеству занимают одно из первых мест почти в любой отраслевой терминологии. Этот традиционный способ создания специальных наименований в словообразовании современной русской терминологической лексики также занимает ведущее место. Терминам-словосочетаниям отдается предпочтение в силу того, что они способны с наибольшей полнотой отразить необходимые отличительные признаки именуемого понятия. Терминами-словосочетаниями легче, чем другими словообразующими средствами (аффиксами, например), передать принадлежность классификационному ряду, основанному на родовидовом соотношении понятий» [1, 131-132].

«Қазақ тілінің сөзжасамы» оқулығында аналитикалық тәсілге мынадай анықтама берілген: «Аналитикалық тәсіл деп екі я онан да көп сөзден бір лексикалық мағыналы сөздің жасалуы аталады» [2, 37].

Егер бұл анықтаманы терминжасам мақсатына көшірсек, ол төмендегіше болар еді: терминжасамның аналитикалық тәсілі деп екі я онан да көп сөзден бір терминнің жасалуы аталады. Мысалы, *елтаңба*, *келісімшарт* (контракт), *ақ орда*, *гарыш аймағы*, *ақ түйіршік* т.б. Бұлар – терминологияның түрлі саласына қатысты терминдер. Олардың әрқайсысы екі сөзден жасалып, бір мағынаны білдіретін термин сөзге айналған, яғни терминге көшкен.

Аналитикалық сөзжасам тәсілі 1964 жылдан бастап қазақ тіл білімінде ғылыми айналымға түсті. Содан бері бұл мәселе барлық оқулықтардан түскен емес, ғылыми зерттеулерде де бар.

Тіл, әдебиет терминдерінің ішінде екі құрамды терминдердің негізгі орын алады. Аналитикалық тәсіл арқылы жасалған терминдердің екі құрамды түріне мысал келтірсек, олар мынадай: *ашық рай, айшықтау құралы, ақпарат арналары, анықтамалық басылым, аралас ұйқас, абай өрнегі, әдеби мұра, бағыныңқы сөйлем* т.б.

Үш құрамды терминдер өте аз, мысалы, *есімнен жасалған етістіктер, етістіктің шақтық тұлғалары, жазушының шығармашылық даралығы, салыстырмалы бағыныңқы сөйлем* т.б.

Төрт құрамды терминдер де өте аз топқа жатады, олар мыналар: *сөйлемдегі сөздердің орын тәртібі, сөз тіркесінің бағыныңқы сыңары, материалды дыбыс бойынша бақылаушы* т.б.

Бес құрамды терминдер ең аз түрі, олар: *жарыспалы бағыныңқылы сабақтас құрмалас сөйлем, жоғары жылдамдықта түсіретін бейнекамера, дыбыс және дыбыс бейнежазу хабарлары* т.б.

Аналитикалық тәсіл арқылы жасалған терминдер неше сөзден құралса да, бір лексикалық мағынаны білдіреді. Ол кез келген сөзжасамдық тәсілге тән қасиет. Ал аналитикалық тәсіл – сөзжасамдық тәсілдердің бірі. Олай болса, аналитикалық тәсіл арқылы жасалған терминдер құрамына қарамай, бір мағынаны білдіретіні даусыз мәселе.

Көп құрамды аналитикалық тәсіл арқылы жасалған терминдер мағынасына, олардың анықтамасына сүйеніп жасалған талдау, алдымен, терминдердің құрамы өте күрделі болуы мүмкін екенін дәлелдеді және аналитикалық тәсіл арқылы жасалған терминдердің құрамы түрлі болатынын айқындады. Сонымен бірге аналитикалық тәсіл арқылы жасалған түрлі құрамды терминдердің бәрі терминжасам заңдылығы бойынша жаңа бір мағынаға көшеді. Сондай-ақ аналитикалық тәсіл терминжасам жүйесінен негізгі орын алады.

Қорыта келгенде, аналитикалық тәсіл арқылы терминжасам терминологияның барлық саласында белсенді қызмет атқарады. Аналитикалық терминжасамның терминологияның түрлі саласындағы белсенділігі де әр түрлі. Аналитикалық тәсіл арқылы терминдер түрлі құрамда жасалады.

Тұжырымдар. Аналитикалық тәсіл арқылы терминжасам терминологияның барлық саласында белсенді қызмет атқарады. Аналитикалық терминжасамның терминологияның түрлі саласындағы белсенділігі де әр түрлі. Аналитикалық тәсіл арқылы терминдер түрлі құрамда жасалады. Аналитикалық тәсіл терминжасамның негізгі тәсілдерінің бірі деп ғылымда танылған.

Бақылау сұрақтары:

1. Аналитикалық тәсіл арқылы жасалған терминдердің құрамы

 <p>Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ</p>	<p>Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті</p>	<p>Пәннің оқу-әдістемелік кешені</p>	<p>Басылым: бесінші</p>
--	---	--------------------------------------	-----------------------------

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Суперанская А.. Общая терминология: вопросы теории. – М., 2004. – 245 с.
2. Оралбай Н. Қазақ тілінің сөзжасамы. – Алматы, 2001. – 213 б.
3. Айтбаев Ө. Қазақ тіл білімінің мәселелері. – Алматы: Арыс, 2007. – 624 б.
4. Байтұрсынұлы А. Тіл тағылымы. – Алматы: Ана тілі, 1992. – 444 б.
5. Оралбай Н. Қазіргі қазақ тілінің морфологиясы. – Алматы, 2007. – 390 б.

№13 дәріс

Тақырыбы: Терминжасамның семантикалық тәсілі

Мақсаты: Термин пайда болу үшін ең алдымен белгілі бір терминдер жүйесіндегі орны нақтыланған ұғым болуы тиіс. Терминнің мағынасы, мазмұны терминжасамның семантикалық тәсілі арқылы берілетіндігін ұғындыру.

Дәріс жоспары:

1. Дефиниция
2. Терминнің бір мағыналылығы

Дәріс мәтіні (тезис)

Әрбір терминнің өзіне тән мағынасы болуы заңды талап. Бірақ терминнің білдіретін ұғымына термин жасаған сөздің мағынасы сәйкес келуі шарт. Оны Д.С.Лотте «соответствие термина отражаемому понятию» немесе «Каждый термин должен соответствовать понятию или во всяком случае не противоречить ему, а определение – содержать все необходимые и достаточные признаки, характеризующие понятие» [1. 16-б.] деп санаған.

Ш.Құрманбайұлы терминнің мағынасы мен анықтамасын (дефинициясын) байланыста қарап, ұғымның мағынасы анықталғаннан кейін терминге анықтама беріледі деген: «...айқындалған ұғымның басты белгілерін көрсете отырып, оның мазмұнын толық ашатын анықтама беріледі» [2. 42-б.]. Анықтама термин жататын терминологиялық жүйеге де сәйкес келуі керек. Өйткені термин – белгілі бір терминология саласының мүшесі. Терминологияның әр саласының өзіне тән жалпы мағынасы бар. Сондықтан термин мағынасы сала мағынасынан тыс болмауы керек.